

## RECENZE A REFERÁTY

Tatiana Sedová: *Úvod do filozofie sociálneho poznania*, Bratislava: Stimul 2000, 131 s.

Ačkoli útlá rozsahově, je kniha T. Sedové nabitá hutným obsahem. Sedová se zamýšlí nad otázkou podstaty poznání ve společenských vědách. Její kniha je příspěvkem k řešení starého sporu o povahu společenských věd v podmínkách nových přístupů k vědeckému poznání vůbec.

Kniha obsahuje kromě předmluvy, úvodu a závěru tři hlavní části: *K ontologii sociálních věd, Jednání jako a priori sociálního a historického poznání a Kauzální a nekauzální explanace*. Čtvrtou část tvoří *Příklady*, v nichž Sedová na základě šesti cizích prací uvádí možnosti různých způsobů vysvětlení ve společenských vědách.

V *Úvodu* podobně jako na různých jiných místech své studie vylovuje autorka v polemice proti některým postmoderním názorům své přesvědčení, že i v naší době existuje *raison d'être* filozofie vědy. Došlo v ní však k přehodnocení pozitivistických koncepcí vědy a vzniká nové pojetí vztahu přírodních a společenských věd.

V první části své knihy se Sedová zamýšlí nad problémem, co je to fakt v sociálních vědách a jaká je úloha filozofie v nich. Konstatuje, že novokantovský problém vztahu mezi přírodními a společenskými vědami zůstává stále otevřen, i když dochází k určitým posunům. Sama zakládá rozdíl mezi společenskými a přírodními vědami především na povaze sociálního faktu, tj. domnívá se, že tento rozdíl je spíše ontologický než epistemický. Otevírá si tak cestu k druhé části, když tvrdí, že „podmínkou a východiskem sociálního a historického poznání bude jistá představa o lidské činnosti“ (s. 28).

Tento problém rozebírá v druhé části. Konstatuje, že různé společenskovědní disciplíny zdůrazňují různé elementy lidského jednání. Přes výklad teorie jednání v analytické filozofii pak dospívá k rozlišení jednotlivých druhů činnosti (tj. informačně zaměřené aktivity, v níž se uplatňují mechanismy autoorganizace a autoregulace). Ani lidská činnost není vždycky cílevědomá. Činnost vyznačující se intencionalitou, cílevědomostí, vědomými rozhodnutími a volní kontrolou psychické aktivity a tělesných pohybů označuje Sedová jako jednání. Při jeho popisu je nutno brát v úvahu pojmy úmyslu, odpovědnosti a rozhodnutí.

Důležitým problémem, který chápu vůbec jako ústřední otázku, jíž se Sedová zabývá, je problematika vztahu vysvětlení a chápání. Zde Sedová přímo navazuje na novokantovskou formulaci sporu, i když její řešení je odlišné. K tomu si otevírá prostor už tím, že sleduje peripetie tohoto sporu, od novokantovců přes jeho logicko-sémantickou etapu až k vlivu pozdního Wittgensteina a analytické filozofie. Speciálně se zabývá Hempelovým schématem vysvětlení, konstatuje však, že má pouze omezené uplatnění v oblasti, která předpokládá aktéra jako dokonale racionálního původce činnosti. Sedová pak přechází k problematice chápání, aby konečně dospěla k závěru, že rozmanitost druhů lidského chování vede k rozmanitosti druhů vysvětlení: Můžeme pracovat podle situace s porozuměním, vysvětlením analogickým postupům v přírodních vědách a konečně nalézt oporu v pravidlech, jimiž se řídí daná společnost. Porozumění a vysvětlení jsou tak dvě roviny společenského poznání, které se odehrávají v těsném spojení, ale i protikladu a jen spolu mohou vytvářet smysluplnou výpověď o člověku, dějinách a kultuře.

V závěru druhé části Sedová ještě rozebírá problematiku racionality, přičemž zdůrazňuje rozlišení dvou jejích úrovní: 1. cíle a prostředku a 2. zdůvodnění cíle.

Ve třetí části Sedová zkoumá kauzální a nekauzální (funkcionální a interpretativní) vysvětlení. Musí se přitom vyrovnat s problematikou zákonů při vysvětlování ve společenských vědách. Uznává,

že na rozdíl od situace v přírodních vědách, nepracuje společenská věda se zákony v „tvrdé“ formě. Domnívá se, že „kauzální vysvětlení vychází z pravidelnosti odvozených z činnosti aktéra a poskytuje základ a východisko funkcionálního i strukturalistického vysvětlení“ (s. 78).

Její zájem se přesunuje především k problematice interpretace ve společenskovědním poznání, k níž uvádí řadu příkladů různých postupů zejména v angloamerické, ale i francouzské literatuře. Odmítá představu nesouměřitelnosti kultur a s ní související absolutní relativizaci interpretací. Domnívá se, že existují alespoň nějaké univerzální charakteristiky některých sociálních praktik, které nalézáme ve všech kulturách, a že je z nich možno vycházet při deskripci a interpretaci.

V závěru třetí části vyslovuje Sedová přesvědčení, že jednota sociálních věd je především jednotou předmětu, jímž je sociální jednání a jeho původce, než jednotou metody. Žádná společenská věda není možná bez proniknutí do světa soukromých a veřejných představ. V tomto smyslu jsou sociální vědy nutně hermeneutické. Ale tento přístup je na druhé straně nedostatečný. Dostaneme-li se do oblasti nezamýšlených důsledků nebo do té oblasti sociálního poznání, kde se můžeme opírat o analýzu vnějších materiálních podmínek, účelové racionality atd., musíme používat jiné způsoby osvětlení. Rozdíl mezi kauzálními modely vysvětlení lidské činnosti a interpretativismem tedy podle Sedové spočívá hlavně v pojetí aktéra činnosti, v tom, zda jej chápeme jako bytost racionálně sledující vlastní zájem, nebo jako bytost, která je kulturně determinovaná a vymezená sebepochopením. Spor o to, který typ metod se má v sociálních vědách uplatnit, tedy nelze jednoznačně rozhodnout ve prospěch jedné nebo druhé strany. Sedová se přiklání spíše ke kompromisu: rozhodnutí o metodě závisí především na specifičnosti problému a výzkumného programu badatele.

Kniha Sedové je bezesporu velmi zajímavým příspěvkem k problematice filozofie vědy a v ní k otázkám týkajícím se vztahu přírodních a sociálních věd a společenskovědního poznání zvláště. Jisté omezení však spatřuji v tom, v čem Sedová pravděpodobně vidí jeden z jejich kladů, tj. v přílišném zdůraznění člověka a jeho jednání jako základního předmětu sociálních věd. Ačkoli společnost a její dějiny nemohou bez člověka existovat, domnívám se, že ústřední místo jeho jednání by mohlo zastínit otázky jistého „samovývoje“ lidských výtvorů, jež zároveň vytvářejí prostředí, v němž se konkrétně kulturně a historicky určený člověk musí pohybovat a které jej ovlivňuje. Je ovšem možné – a z některých formulací uváděných v knize to vyplývá – že moje námitka je pouze otázkou perspektivy.

*Ivana Holzbachová*

Isaiah Berlin: *Čtyři eseje o svobodě*, Praha: Prostor 1999, 332 s.

Nakladatelství Prostor vydalo jednu z významných prací britského historika filozofie a politického myslitele: čtyři eseje z padesátých let doplňuje obsáhlý úvod. V něm odpovídá Berlin na náměty, které se objevily v reakcích na tyto jeho práce a vysvětluje podrobněji své názory, zejména na ty, které se vztahují k druhému a třetímu eseji.

První esej *Politické ideje ve dvacátém století* Berlin napsal pro časopis *Foreign Affairs* u příležitosti „poloviny století“ v roce 1949. Zabývá se v něm především srovnáváním myšlení 19. a 20. století a v této souvislosti hlavně osudy liberalismu. Toto zamyšlení není samoúčelné. Jde mu o pochopení dějin a jeho proměny, které chápe jako proměny modelů, jejichž prostřednictvím vidíme minulou skutečnost. Pro 19. století byla podle něho významná velká osvobozovací hnutí – humanistický individualismus a romantický nacionalismus. I když se mezi sebou v mnohém lišila, věřila, že problémy jednotlivců a společnosti lze vyřešit tehdy, jestliže se silám rozumu a ctnosti podaří převážit nad nevědomostí a zkažeností. V tom se 19. století podstatně liší od století následujícího, které v lidské povaze odhaluje množství iracionálních prvků, a proto se domnívá, že lidé nejsou s to pochopit svou situaci a je třeba s nimi manipulovat.

Berlin na poměrně rozsáhlém prostoru rozebírá tuto situaci a hledá její příčiny. Upozorňuje v této souvislosti na to, že stále více lidí – a to i v západní Evropě – dává před svobodou přednost